

Musik

Av Ake Brandel

Nyckelharpan spelar än

I VASTLAND, i norra Uppland, lever Joel Jansson, som inte bara odlar sin mark utan också representerar gammal bondekultur: så att det är en fröjd åt det.

Jan Ling har i sommar bedrivit ett intensivt folkmusikaliskt fältarbete i Janssons trakter med en doktoravhandling om nyckelharpan som ett huvudmål. I hans sällskap sammanträffade jag med Joel Jansson som troligen mer tillförlitligt än någon annan i dag vidareför nyckelharpospelets gamla traditioner. Både genom kunskande och repertoarens omfång söker han därvid sin like.

Nu allt annorlunda

L I KNADE förhållandena på landsbygden i våra dagar dem som rådde en gång, ända in i detta sekel, skulle Joel Jansson vara en nyckelperson i dubbel mätto. Hans sätt att hantera harpan skulle göra honom till en självskrivna centralfigur vid tillfällen då mer än två personer kommer samman för

verkligas genom en tidskrävande bearbetning som ställer intervjuaren-inspelarens tålmod och psykologiska utrustning på hårda prov.

Inte heller Joel Jansson tar fram sin nyckelharpa i brådrasket. Men kärleken till instrument och musik är stark. Med ömhet placerar han harpan i knäet, fattar vant stråken i höger hand och spelar så upp låt efter låt med känsla och skicklighet, med ansiktsuttryck som speglar stark resonans inombords.

Lira, klaver och fiol

I NSTRUMENTET är en intressant blandning av lira, klaver och fiol. Tangenterna har nyckelharpan gemensamt med den medeltida liran (och klaverinstrumenten), där emellertid ett vridbart hjul strökar an strängarna. Liksom fiolen spelas nyckelharpan med stråke, medan vänsterhandens fingrar väljer bland en serie tangenter. Dessa tangenter, som kallas nycklar, når med närliggande två spelsträngar, de högst stämde av fyra; de två andra brukar

Joel Jansson, nyckelharpospelare av Guds nåde anno 1962.

kom in i Sverige. Kanske skedde det via Hansan, menar han liksom Tobias Norlind. Men nästan varje spelman hävdar att vallonerna tog med sig det in i Sverige. Men vallonerna kan ju ha fortsatt att använda ett redan i Sverige förefintligt instrument. Att så många nyckelharpospelare har funnits i norra Uppland kring De Geers Leufsta bruk är inte ägnat att förvåna.

Joel Jansson kom enligt vad han minns som fyraåring första gången i kontakt med en nyckelharpa. Sex eller sju år senare började han lära sig spela av den berömde Karl Anderén i Åkerby; han fick förresten låna hans harpa. Joels far värdesatte inte sin sons nattliga spelövningar i den trånga bostaden, hotade till och med att kasta ut både pojke och harpa.

Sin repertoar har Jansson i hjärta och minne — att spelmän själv tecknar ner sina melodier hör till sällsyntheterna. Hans kommentarer till de låtar han spelar ger intressanta inblickar i deras miljö och funktion som genuin och eftertraktad bruksmusik.

Spelmannen kunde som den berömde fiolspelaren Gås Anders på 1800-talet spela av rent egoistiska skäl, t ex för att "spela till sig ett glas". Men mestadels muciserade han för att glädja andra.

MUSICERANDE spelmän spetsade brudparets tåg till kyrkan. De fick inte spela i kyrkan utan brukade tystna vid vapenhuset, varifrån färden efter vigseln fortsatte till bröllopfesten, där brudhisslåt, stek- och skänklåtar, polskor och valser gav fart och färg åt samvaron. I dagarna tre fick spelmännen då visa om de hade en repertoar tillräckligt stor för att dansen skulle vara lockande. I en helt annan situation, när husförhören var över och kalasen tog vid, ville folket också ha musik — men då borde prästen ha gjort sitt och farit sin väg.

DEN MUSIK som klingat från nyckelharpa och andra folkliga instrument har alltid varit beroende av de högre ståndens musikodling. Folkmusiken har emellertid sin speciella stil, betingad bl a av det obundna förhållandet till nottext och ensembleprecision. Med sin speciella klang, melodiska utsirningsteknik och fria rytmik har folkmusiken något ovanligt och fascinerande. Skulle inte då vi nutidsmänni-

Änglar har spelat nyckelharpa på svensk botten åtminstone från början av 1500-talet. Ängeln till höger trakterar lira. Bilderna från Häverö kyrka.

fröjd och gamman. Nu är han inte det trots den reklam han har fått genom fina placeringar i harptävlingar.

I stället blir han överraskad över det intresse som visas honom och hans spel. Vore han som många andra spelmän skulle han misstänka oss intressenter för att vilja göra skoj med honom och hans musik. Då måste vår önskan att få höra honom spela och berätta — om över huvud genomförbar — för-

kallas brummen och basen. Därtill kommer tio klangförstärkande resonanssträngar. Omfånget är ca två och en halv oktav.

Melodistämman tonar över ett samtidigt ljudande harmonifundament som blir allt specifikare ju mindre nogräknad spelaren är med stämningen. Typiska för nyckelharpan är de liggande brumtonerna, som spelar getingens roll i det surr som ackompanjerar melodin. Spelsätten är förstas lika många som spelarna. Karakteristiska för Jansson är den hårda, ganska sneda ansättningen av stråken och den starka, nästan stampande rytmiska accentueringen.

Klingande medeltid